

WARUNKI GEOGRAFICZNE I PERSPEKTYWY OCHRONY PROPONOWANEGO PARKU NARODOWEGO PUSZCZY ŚLĄSKIEJ

Krzysztof Badora

Geographical conditions and prospects for the protection of the proposed Silesian Forest National Park

Abstract: No new national park has been created in Poland for 22 years, despite the fact that many projects have been created and actions have been taken to create them. Planned Silesian Forest National Park is one of the proposals important for preserving the natural diversity of Poland. It is planned in the Silesian Natural and Forest Land, which is the only area that does not have this type of nature protection. The area meets the legal requirements for national parks is characterized by a large diversity and naturalness of forests, despite forest management. There are large concentrations of protected and rare species of plants and animals. Of the two forest enclaves planned for protection, the western part is characterized by greater naturalness, the eastern one by higher cultural values. In order to optimize the project, including the reduction of spatial and social conflicts, private built-up areas and arable land located at the borders of the park should be excluded from the protection proposal. It is also possible to create a park only within the boundaries of the western enclave designed for protection. It has an area typical to medium-sized national parks already existing in Poland.

Keywords: nature protection; landscape protection; forests; biodiversity; Lower Silesia

Zarys treści: Od 22 lat w Polsce nie powstał żaden nowy park narodowy, mimo że powstało wiele projektów i podejmowano działania na rzecz ich utworzenia. Planowany Park Narodowy Puszczy Śląskiej jest jedną z propozycji ważnych dla zachowania różnicowania przyrodniczego

Polski. Ma być utworzony w Śląskiej Krainie Przyrodniczo-Leśnej, która jako jedyna nie ma tego typu formy ochrony przyrody. Obszar spełnia wymogi prawne dla parków narodowych, charakteryzuje się dużą różnorodnością i naturalnością lasów, mimo ich gospodarczego wykorzystania. Występują w nim duże koncentracje chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Z dwóch enklaw leśnych planowanych do ochrony zachodnia charakteryzuje się większą naturalnością, wschodnia wyższymi walorami kulturowymi. Dla optymalizacji projektu, w tym zmniejszenia konfliktów przestrzennych i społecznych należy wyłączyć z propozycji ochrony prywatne tereny zabudowane i grunty orne zlokalizowane przy granicach parku. Możliwe jest też utworzenie parku tylko w granicach projektowanej do ochrony enklawy zachodniej. Ma ona powierzchnię typową dla istniejących w Polsce średniej wielkości parków narodowych.

Słowa kluczowe: ochrona przyrody, ochrona krajobrazu, lasy, bioróżnorodność, Dolny Śląsk

Wprowadzenie

Idea utworzenia Parku Narodowego Puszczy Śląskiej ma kilkadziesiąt lat. Według pomysłodawcy parku, Kuźniewskiego (1961), przedmiotem ochrony miałyby być najcenniejsze fragmenty wielkopowierzchniowych lasów o charakterze puszczańskim zlokalizowane na Dolnym Śląsku w obrębie tzw. Lasów Stobrawsko-Turawskich i Borów Niemodlińskich. Wiek tych dużych kompleksów leśnych przynajmniej częściowo sięga czasów średniowiecza, kiedy w zachodniej części Opolszczyzny występowała tzw. Przesieka Śląska – celowo utrzymywany w ekspansywnym użytkowaniu nieprzeбитy pas lasów stanowiących naturalną barierę obronną na zachodnich rubieżach ówczesnego państwa (Popiołek 1972). Precyzyjna lokalizacja przestrzenna propozycji ochrony nie została jednak w przywoływanej publikacji wskazana.

W 2016 r. pomysł utworzenia PN Puszczy Śląskiej został ponownie podjęty, tym razem przez przedstawicieli administracji opolskich parków krajobrazowych i środowiska naukowego (Hebda i in. 2016). Tutaj również nie przedstawiono precyzyjnej lokalizacji proponowanego parku, wskazując jedynie, że mógłby on powstać w centralnej części Stobrawskiego Parku Krajobrazowego. Propozycja ta spotkała się z dużym sprzeciwem samorządów lokalnych i leśników. Na fali protestów m.in. zablokowano wprowadzenie projektu do planu zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego. Mimo to Regionalna Rada Ochrony Przyrody w Opolu uchwałą wyraziła potrzebę dalszego prowadzenia prac studialnych nad utworzeniem parku, w tym określenia jego granic i precyzyjnej charakterystyki walorów przyrodniczych, celu i przedmiotu ochrony. Powstał zespół roboczy, który biorąc pod uwagę trzy kryteria: trwałość lasu wyrażającą się dominacją kompleksów co najmniej 300-letnich, duży udział drzewostanów starszych, w tym znaczący udział starodrzewi, a także różnorodność siedlisk leśnych, opracował cztery propozycje do dalszych prac. Obejmowały one zwarte kompleksy lasów: koło Lubszy i Barucic, koło Biestrzykowic, Żaby i Raciszowa, koło Pokoju, a także lasy łąkowe i łąki

w dolinie Odry koło Stobrawy. Ta ostatnia propozycja uznana została za najmniej perspektywiczną ze względu na duży udział gruntów prywatnych, funkcje rolnicze i przeciwpowodziowe.

W ostatnich latach współpraca administracji opolskich parków krajobrazowych oraz Fundacji Dziedzictwo Przyrodnicze zaowocowała doprecyzowaniem lokalizacji proponowanego parku narodowego i wyznaczeniem do ochrony dwóch enklaw leśnych zbieżnych z propozycjami analizowanymi przez zespół roboczy. Powstał również ogólny, dwustronicowy opis parku (Klub 2023). Nie zaproponowano natomiast dla niego otuliny.

Potrzeba utworzenia PN Puszczy Śląskiej została przedstawiona również w publikacji Holeksy i in. (2017). Autorzy wskazują, że w polskich parkach narodowych występuje duża nadreprezentacja parków chroniących lasy górskie w stosunku do obiektów chroniących lasy nizinne. Dla zapewnienia większej reprezentatywności w Lasach Stobrawsko-Turawskich mógłby powstać PN Puszczy Śląskiej obok projektów innych nizinnych parków: PN Borów Dolnośląskich i PN Puszczy Pilickiej. Ważnym argumentem uzasadniającym powstanie parku jest brak tego typu obiektu w Śląskiej Krainie Przyrodniczo-Leśnej (ryc. 1). Jest to jedyna kraina, która nie ma parku narodowego chroniącego lasy, tym samym z punktu widzenia ochrony ekosystemów leśnych nie jest spełniony kluczowy warunek tworzenia spójnych i integralnych systemów ochrony przyrody – warunek reprezentatywności. Zgodnie z nim system parków narodowych powinien obejmować obszary reprezentatywne dla zróżnicowania warunków przyrodniczych Polski, w tym leśnych.

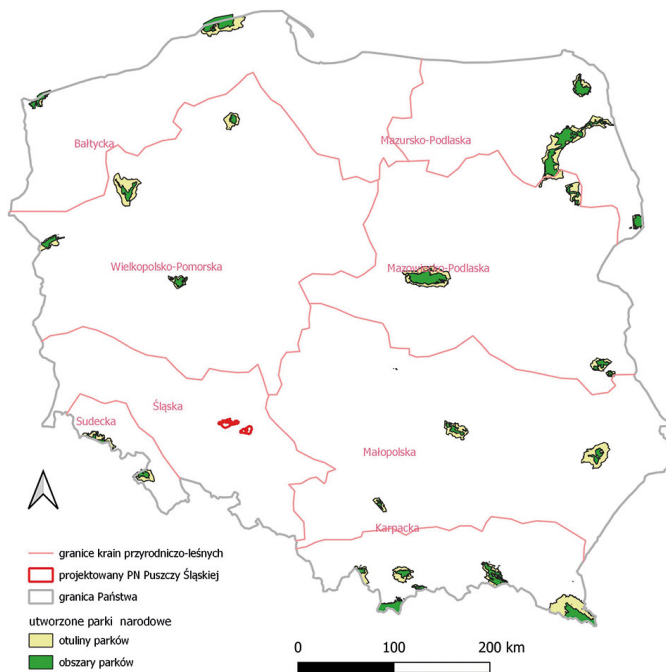
Precyzyjne określenie granic proponowanego parku tworzy nowy etap w procesie jego utworzenia. Daje również szansę na jednoznaczne określenie walorów przyrodniczych, zagrożeń wynikających z antropopresji, celu i przedmiotu ochrony, a także na prowadzenie dalszych prac przygotowawczych.

PN Puszczy Śląskiej nie doczekał się sporządzenia sformalizowanej dokumentacji projektowej, dlatego jest rozpatrywany jako propozycja lub ogólny plan. Nie jest to korzystne dla procesu jego utworzenia. Nie ma również opracowanej syntezy dotychczasowych dosyć bogatych już danych o walorach przyrodniczych i kulturowych tworzonych na potrzeby ochrony parku krajobrazowego i ostoi Natura 2000 (m.in. Dokumentacja... 1995; Kuźniewski 1996; Badora 2000; Badora i in. 2000; Spałek i in. 2000; Gontarek, Badora (red.) 2003; Mazur 2011; Pełka-Gościński 2013; Badora i in. 2015; Ekspertyza... 2015; Dokumentacja... 2016; Raport... 2016; Hebda 2019; Sierakowski i in. 2020).

Celem artykułu jest przedstawienie charakterystyki warunków geograficznych planowanego PN Puszczy Śląskiej, opierającej się na syntezie dotychczasowej wiedzy o środowisku abiotycznym i biocenotycznym, formach i sposobach gospodarowania, a także wskazanie możliwości optymalizacji zasięgu przestrzennego i przebiegu granic. Analiza wykonana została w latach 2022–2023.

Charakterystyka warunków abiotycznych i jej wpływu na zróżnicowanie warunków biocenotycznych

Obecna propozycja utworzenia PN Puszczy Śląskiej obejmuje dwie enklawy Lasów Stobrawsko-Turawskich: zachodnią na północ od Brzegu oraz wschodnią koło Pokoju, oddalone od siebie o ok. 6 km. Mają one łączną powierzchnię 13883 ha. Proponowany park położony jest w znacznej odległości od innych obiektów tego typu. Od najbliższego PN Gór Stołowych dzieli go odległość ok. 90 km (ryc. 1) i zupełnie odmienny charakter środowiska przyrodniczego. Od najbliższego parku narodowego nizinnego – Wielkopolskiego PN – odległość wynosi ok. 150 km. Park ten również reprezentuje inny typ środowiska przyrodniczego charakterystyczny

Ryc. 1. Położenie proponowanego PN Puszczy Śląskiej na tle systemu parków narodowych oraz krain przyrodniczo-leśnych Polski

Fig. 1. Location of the proposed Silesian Forest National Park against the background of the system of national parks and natural and forest regions of Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie Geoserwis GDOŚ (2023) oraz Zielony, Kliczkowska (2012).

Source: own elaboration based on the Geoserwis GDOŚ (2023) and Zielony, Kliczkowska (2012).

dla strefy krajobrazów młodoglacjalnych, podczas gdy proponowany park ma cechy przyrodnicze typowe dla krajobrazów strefy staroglacjalnej.

Proponowana powierzchnia parku w przypadku utworzenia lokowałaby go w Polsce na 14. miejscu, w grupie parków o średniej wielkości. Obie proponowane do ochrony enklawy pod względem regionalizacji fizycznogeograficznej Polski położone są w makroregionie Niziny Śląskiej (Solon i in. 2018), ale w różnych jej mezoregionach. Część wschodnia leży na Równinie Opolskiej, część zachodnia na pograniczu Równiny Oleśnickiej i Pradoliny Wrocławskiej. Mimo znacznych podobieństw w dominujących formach pokrycia terenu warunki przyrodnicze abiotyczne i w konsekwencji biotyczne istotnie się różnią.

Zachodnia część proponowanego parku ma cechy rzeźby terenu i budowy geologicznej typowe dla Równiny Oleśnickiej. Występują tu cztery jej mikroregiony (Badora 2017). Południową część zajmuje ostaniec denudacyjny rozległego Wału Mąkoszyc, zbudowany z glin zwałowych oraz piasków i żwirów wodnolodowcowych akumulacji szczelinowej zlodowacenia Odry (Szczegółowa... 2002; Winnicka 2003). Na jego powierzchni występują również w nieciągłej pokrywie płytkie gliny peryglacjalne. Wał wznosi się na wysokość ok. 180 m n.p.m. i ok. 55 m ponad dno przyległej od południa doliny Odry. Dominuje w jego obrębie rzeźba terenu szerokopagórkowata i falista. Od północy wał zakończony jest wypełnionym aluwiami i miejscami torfami Obniżeniem Dolnej Smortawy, za którym zlokalizowana jest prawie płaska Równina Bystrzycka, zbudowana z piasków i żwirów wodnolodowcowych. Na wschodzie przechodzi łagodnie w płaski i falisty obszar Równiny Namysłowskiej.

Część wschodnia parku w sposób typowy dla Równiny Opolskiej charakteryzuje się występowaniem rozległej równiny wodnolodowcowej zbudowanej z przemitych żwirów i piasków sandrowych, płytko podścielonych łłami mioceniowymi, a gdzieś tam również łłwami i mułwami górnego triasu (Szczegółowa... 1996). Teren równiny łłagodnie wznosi się od ok. 150 m n.p.m. na południowym zachodzie do ok. 160 m n.p.m. na północnym wschodzie. W zasadzie płaski obszar jest urozmaicony pagórkami wydmyowymi, w tym jedną z największych wydmy w obrębie całych Łasów Stobrawsko-Turawskich – paraboliczną wydmy złożoną (Pernarowski 1968) o wysokości ok. 20 m i długości ok. 4 km, położoną na wschód od Pokoju. W podziale na mikroregiony ta część Równiny Opolskiej nosi nazwę Równiny Pokojskiej (Badora 2017).

Różnice w budowie geologicznej i rzeźbie terenu obu proponowanych części parku mają swoje konsekwencje w zróżnicowaniu warunków hydrograficznych, hydrologicznych oraz pokrywy glebowej. Część zachodnia ma znacząco mniejszą gęstość sieci rzecznej. Wał Mąkoszyc stanowi rozległy wododział cieków przyrzecza Odry, Smortawy i Stobrawy. Główna rzeka Smortawa i jej dopływy mają za sprawą znacznych różnic wysokości dosyć szybkie i zróżnicowane w różnych porach roku przepływy. W części wschodniej z powodu płytko występujących, praktycznie

nieprzepuszczalnych ilów miocénskich oraz niewielkiego zróżnicowania rzeźby terenu obszar jest bardzo gęsto pocięty drobnymi ciekami i rowami melioracyjnymi z wodami bardzo wolno spływającymi lub stagnującymi przez dłuższy okres. Duża lesistość zlewni w obu przypadkach sprzyja stabilizacji warunków hydrologicznych. Poziom wód gruntowych w części wschodniej jest z reguły wyższy i bardziej stabilny niż w części zachodniej.

Pokrywa glebowa na wschodzie wykazuje dominację gleb rdzawych i bielcowych, typowych dla przemytych piasków i żwirów wodnolodowcowych, glin piaszczystych oraz piasków eolicznych. Miejscami na terenach z większym udziałem glin zwałowych występują gleby brunatne zbielicowane i wyługowane, a w strefach z płytko zalegającymi wodami gruntowymi czarne ziemie. W części zachodniej na glinach zwałowych, peryglacialnych oraz zaglinionych piaskach, mułkach i żwirach kemo-wych gleby są bardziej żyzne. Występują gleby brunatnoziemne i płowoziemne.

Wszystkie wskazane wyżej różnice w budowie geologicznej, rzeźbie terenu, warunkach hydrograficznych i glebowych uwarunkowują występowanie istotnych różnic w lasach obu proponowanych do ochrony enklaw. Na zachodzie występuje dużo większa reprezentacja lasów liściastych, w tym grądów, kwaśnych dąbrów, buczyn, a w miejscach zalewanych i podmokłych również olsów i łęgów. Na wschodzie zdecydowanie dominują bory świeże i bory mieszane. Korzystnym efektem tego zróżnicowania jest uzupełnianie się obu części proponowanego parku. Jest on przez to bardziej reprezentatywny dla zróżnicowania siedliskowego, fitosocjologicznego i gatunkowego nizinnych lasów południowo-zachodniej części Polski. Negatywny aspekt wynika z tych samych przesłanek i polega na postrzeganiu obu części jako nieprzystających do siebie pod względem warunków przyrodniczych. Projekt może być przez to postrzegany jako niespójny.

Charakterystyka warunków biocenotycznych ze szczególnym uwzględnieniem lasów

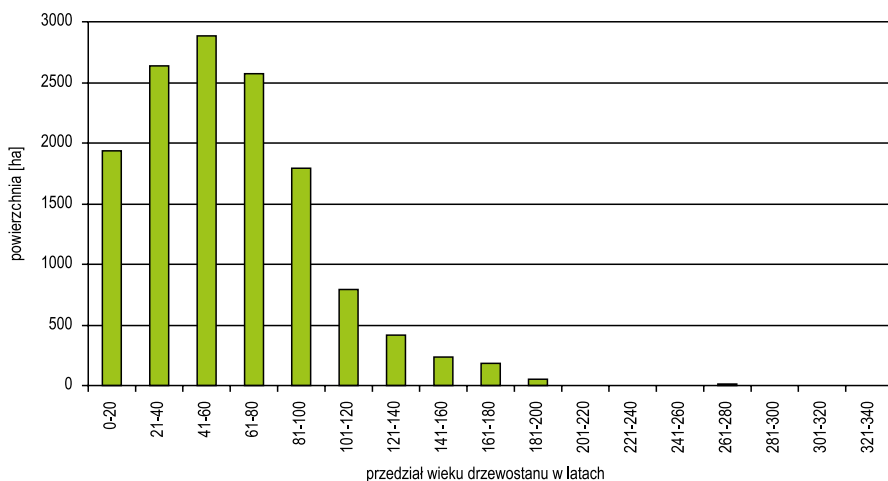
Obszar proponowanego parku narodowego obejmuje głównie ekosystemy leśne. Występuje tu pełna reprezentacja zbiorowisk roślinności leśnej typowej dla nizin południowo-zachodniej części Polski. Największe powierzchnie wśród lasów liściastych zajmują grądy środkowoeuropejskie *Galio-Carpinetum*, które występują na siedliskach żyznych i świeżych. Siedliska mniej żyzne i świeże zajmują kwaśne buczyny *Luzulo-Fagenion*, a bardziej wilgotne kwaśne dąbrowy *Quercion robori-petraeae*. W obniżeniu doliny Smortawy i mniejszych rzek występują łęgi wierzbowe *Salicetum albo-fragilis*, topolowe *Populetum albae* i olszowe *Alnenion glutinoso-incanae* oraz łęgi wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum*. W miejscach dłuższego stagnowania wody, w tym przy stawach, wykształciły się olsy *Carici elongatae-Alnetum*. Wśród borów

dominują wilgotny bór sosnowy *Molinio caeruleae-Pinetum*, subatlantycki bór sosnowy świeży *Leucobryo-Pinetum*, kontynentalny bór sosnowy świeży *Peucedano-Pinetum*. W wierzchołkowych partiach wydm miejscami zachowały się płaty borów suchych *Cladonio-Pinetum*. Dobrze reprezentowane są również zbiorowiska kontynentalnych borów mieszanych *Quercu roboris-Pinetum*.

Obie enklawy proponowanego parku mają odmienny charakter zbiorowisk leśnych. We wschodniej zdecydowanie dominują bory i bory mieszane, w zachodniej udział lasów liściastych równoważy bory.

Około 55% lasów ma wiek nieprzekraczający 60 lat (ryc. 2). Lasy w wieku 101–200 lat zajmują ok. 12% powierzchni. Drzewostany najstarsze w przedziałach powyżej 200 lat występują łącznie na powierzchni ok. 20 ha (ze względu na znikome udziały nie odznaczają się w większości na ryc. 2). Gwałtowny spadek udziału lasów w przedziale 81–120 lat, kiedy większość drzewostanów osiąga wiek rębny, wskazuje na dużą intensywność gospodarki leśnej. Drzewostany starsze, w wieku >80 lat, stanowią większy udział w enklawie zachodniej parku niż we wschodniej. Wiek lasu jest podstawowym elementem oceny jego naturalności i pod tym względem lasy tej enklawy charakteryzują się większą wartością przyrodniczą.

Lasy proponowanego parku zlokalizowane są na zróżnicowanych siedliskach. Charakterystyczna jest dominacja siedlisk wilgotnych oraz lasów i borów mieszanych.

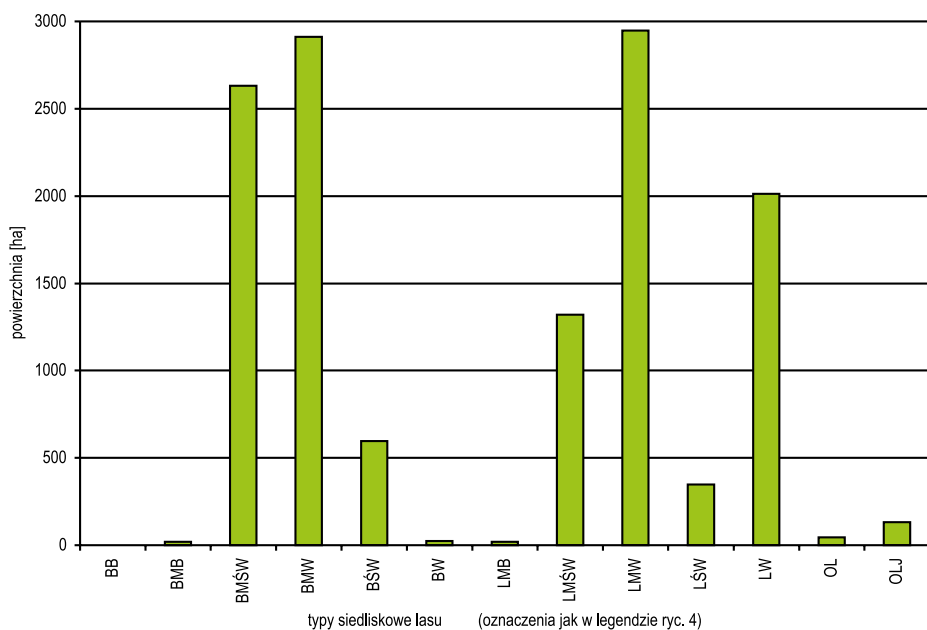
Ryc. 2. Udział powierzchniowy lasów planowanego PN Puszczy Śląskiej w przedziałach wieku
Fig. 2. Area share of forests of the planned Silesian Forest National Park in age groups

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych o Lasach (2023).

Source: own study based on the Forest Data Bank (2023).

Największe powierzchnie zajmuje siedlisko boru mieszanego wilgotnego BMW i lasu mieszanego wilgotnego LMW (ryc. 3). Znaczny jest też udział lasu wilgotnego LW. Z siedlisk świeżych dominuje bór mieszany świeży BMśw. Siedliska lasowe szczególnie wysoki udział osiągają w części zachodniej (ryc. 3). W części wschodniej więcej jest siedlisk borowych mieszanych, w tym przede wszystkim boru mieszanego wilgotnego BMW (ryc. 4).

Zdecydowanie głównym gatunkiem lasotwórczym w lasach projektowanego parku jest sosna zwyczajna (ryc. 5). Jako gatunek główny drzewostanu jest ona identyfikowana na ok. 65% powierzchni lasów. Dominuje w szczególności w części wschodniej. Biorąc pod uwagę udziały poszczególnych typów siedlisk leśnych, wskazujące na większy potencjał dla drzew liściastych, jest to gatunek nadmiernie preferowany w gospodarce leśnej i w wielu wydzieleniach leśnych niezgodny z siedliskiem. Drugim gatunkiem lasotwórczym jest olsza czarna, co jest uwarunkowane znaczną reprezentacją lasów siedlisk wilgotnych. Stosunkowo duży jak na warunki Niziny

Ryc. 3. Udział powierzchniowy typów siedliskowych lasu proponowanego PN Puszczy Śląskiej
Fig. 3. Area share of forest site types of the proposed Silesian Forest National Park

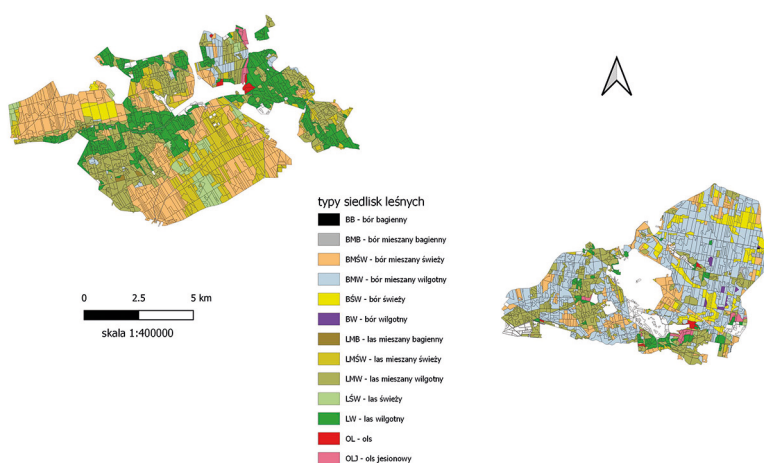
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych o Lasach (2023).

Source: own study based on the Forest Data Bank (2023).

Śląskiej jest udział dębu, buka i graba. Dąb jest głównym gatunkiem lasotwórczym w grądach i kwaśnych dąbrowach w zachodnim obszarze parku. Bardzo duża część gatunków lasotwórczych występuje na powierzchniach do kilkudziesięciu hektarów. Dotyczy to np. jaworów, klonów zwyczajnych i lip, ważnych dla różnorodności drzewostanów siedlisk żyznych i świeżych oraz topól i wierzb istotnych dla siedlisk wilgotnych.

Znaczna część lasów pełni funkcje ochronne, w tym wodochronne (Plan Urządzania Lasu Nadleśnictwa Brzeg... 2021; Plan Urządzania Lasu Nadleśnictwa Kup... 2021; Plan Urządzania Lasu Nadleśnictwa Namysłów... 2021).

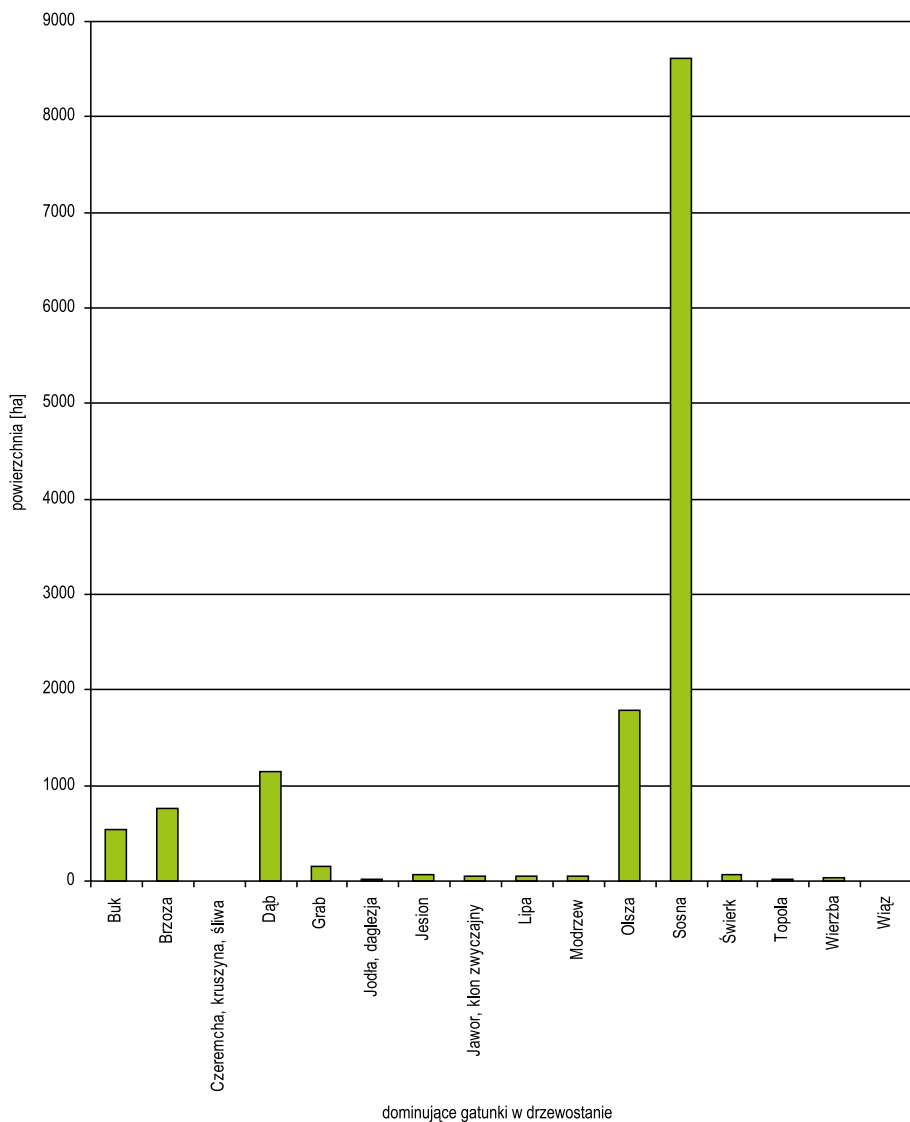
Ekosystemom leśnym towarzyszą łąki i pastwiska, które – pozostając w ekstensywnym użytkowaniu – również cechują się dużymi walorami florystycznymi i faunistycznymi. Występują głównie łąki i pastwiska świeże *Arrhenatherion elatioris*, a w niewielkim udziale zachowały się też płaty zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych *Molinion*. Łąkom zlokalizowanym w dolinach rzecznych towarzyszą szuwały i turzycowiska, a także nadrzeczne ziołorośla. Na stawach i w niewielkich rzekach występują zbiorowiska roślinności wodnej, w tym mezo- i eutroficzne zbiorowiska makrofity ze związku *Potamion*, *Hottonion*, *Nymphaeion* i *Ranunculion*.

Ryc. 4. Przestrzenne rozmieszczenie typów siedliskowych lasu proponowanego PN Puszczy Śląskiej

Fig. 4. Spatial distribution of forest site types of the proposed Silesian Forest National Park
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych o Lasach (2023).

Source: own study based on the Forest Data Bank (2023).

Ryc. 5. Udział powierzchniowy dominujących gatunków drzew w lasach planowanego PN Puszczy Śląskiej

Fig. 5. Area share of dominant tree species in the forests of the planned Silesian Forest National Park

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych o Lasach (2023).

Source: own study based on the Forest Data Bank (2023).

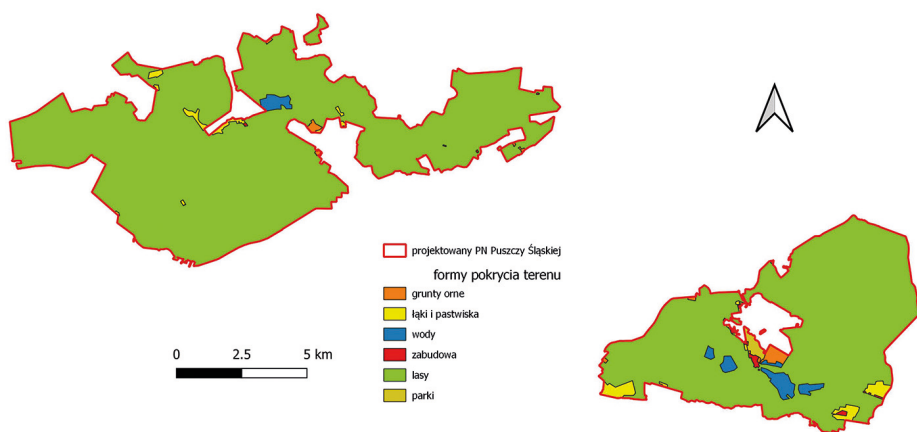
Na terenie proponowanego parku zinwentaryzowano ok. 40 gatunków roślin chronionych, w tym kotewkę orzecha wodnego *Trapa natans*, salwinię pływającą *Salvinia natans*, kukulkę Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii*, lindernię mułową *Lindernia procumbens*, długosza królewskiego *Osmunda regalis*, kruszczyka siniego *Epipactis purpurata*, grzybieńczyka wodnego *Nymphoides peltata*. Stwierdzono występowanie kilkuset gatunków zwierząt chronionych, w tym ok. 150 gatunków ptaków, większość krajowych gatunków płazów i gadów, kilkanaście gatunków chronionych ssaków, bezkręgowców i kilka chronionych gatunków ryb. Obszar ma duże znaczenie dla strefowych gatunków ptaków, jak orlik krzykliwy *Clanga pomarina*, bielik *Haliaeetus albicilla*, bocian czarny *Ciconia nigra*, sóweczka *Glaucidium passerinum*. Na stawach i w ich pobliżu występują populacje ptaków wodno-błotnych, w lasach liściastych utrzymuje się duża i stabilna populacja dzięcioła średniego *Leiopicus medius*. Od kilku lat w Lasach Stobrawsko-Turawskich występują osiadłe rodziny wilka *Canis lupus*, widywany jest ryś *Lynx lynx*. Lasy są dobrymi siedliskami kilku rzadkich gatunków bezkręgowców: pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo* i jelonka rogacza *Lucanus cereus*, a łąki i pastwiska chronionych gatunków motyli: czerwończyka nieparka *Lycaena dispar*, modraszka telejus *Phengaris teleius* i modraszka nausitous *Phengaris nausithous*.

Zagospodarowanie przestrzenne i formy pokrycia terenu

Obszar proponowanego parku niemal w całości obejmuje tereny leśne (ok. 95,8% powierzchni), co czyni gospodarkę leśną głównym rodzajem prowadzonej działalności (ryc. 6). Prowadzona jest ona według bieżących planów urzędzeniowych nadleśnictw Brzeg, Kup i Namysłów. Plany te przewidują pozyskanie drewna w drzewostanach liściastych przez rębnię gniazdową lub stopniową, a w drzewostanach z dominującą sosną – przez zręby zupełne prowadzone na dużych powierzchniach.

Gospodarkę leśną uzupełnia ekstensywna gospodarka rolna na łąkach i pastwiskach zajmujących 1,6% powierzchni planowanego parku, rzadziej na gruntach ornych (0,6%), oraz hodowla ryb na stawach (1,5%) (ryc. 6). Działalność rolnicza prowadzona jest głównie na obrzeżach proponowanego parku, więc enklawy gruntów ornych położone przy jego granicy należałoby z ochrony wyłączyć. Łąki i pastwiska charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi zlokalizowane są zarówno przy granicy parku, jak i wśród lasów. Są cennym uzupełnieniem dominujących ekosystemów leśnych i powinny pozostać w granicach planowanej ochrony.

Wysokimi walorami przyrodniczymi charakteryzują się dwa kompleksy otoczonych lasami stawów. W enklawie zachodniej położony jest kompleks koło Barucic o powierzchni ok. 56 ha, we wschodniej kilka blisko siebie położonych zbiorników o łącznej powierzchni ok. 150 ha. Kompleks wschodni ma również

Ryc. 6. Struktura przestrzenna rozmieszczenia podstawowych form pokrycia terenu proponowanego PN Puszczy Śląskiej

Fig. 6. Spatial structure of distribution of basic forms of land cover of the proposed Silesian Forest National Park

Źródło: opracowanie własne na podstawie ortofotomapy Geoserwis GDOŚ (2023).

Source: own elaboration based on the Geoserwis GDOŚ orthophotomap (2023).

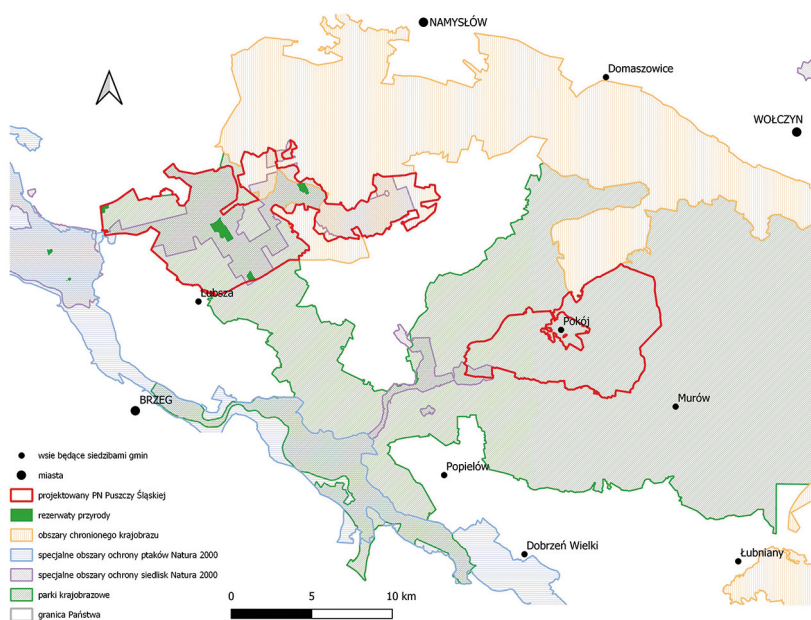
bardzo wysokie walory historyczno-kulturowe. Położony jest na zakończeniu rozległego założenia parkowo-pałacowego koło Pokoju, zrealizowanego na przełomie XVIII i XIX w. Obecnie ta część parku ma charakter leśny, ale na stawach, jak i w przyległych lasach zachowały się budowle parkowe. Stawy na południe od Pokoju należą do najstarszych zachowanych obecnie na Opolszczyźnie, datowane są na drugą połowę XVIII w. Park w Pokoju zaplanowany został do włączenia w granice parku narodowego i ma nim udział 0,3% powierzchni.

Proponowany park narodowy charakteryzuje się bardzo niewielkim udziałem terenów zabudowanych (0,2%). W części zachodniej zlokalizowanych jest kilka obiektów gospodarki leśnej, w części wschodniej w granicach ochrony znajduje się ok. 35 zabudowanych działek, głównie w zabudowie mieszkaniowej jednorodzinnej wolnostojącej i zagrodowej, zlokalizowanych w niewielkich osadach Winna Góra i Czarna Woda. Część terenów zabudowanych zlokalizowana jest blisko granicy projektowanego parku i mogą być one z propozycji ochrony wyłączone ze względu na niewystępowanie istotnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Podobnie z proponowanego parku może być wyłączony niewielki zakład produkcji środków czystości zlokalizowany przy granicy w Pokoju, a także duża stadnina i klub jeździecki – zlokalizowane we wschodniej enklawie w Okołach.

Infrastruktura drogowa nie stwarza istotnych konfliktów przestrzennych. Przebiega tu jedna droga wojewódzka łącząca Opole z Namysłowem (w enklawie wschodniej), kilka dróg powiatowych i kilkanaście gminnych. Nie występują problematyczne obiekty i linie infrastruktury technicznej.

Dotychczasowa ochrona

Obie enklawy proponowanego parku są chronione obecnie w Stobrawskim PK (ryc. 7). Część wschodnia w całości, część zachodnia w 3/4. Niechroniona w parku krajobrazowym część enklawy zachodniej położona jest w granicach OChK Lasy

Ryc. 7. Położenie proponowanego PN Puszczy Śląskiej na tle wielkopowierzchniowych form ochrony przyrody

Fig. 7. Location of the proposed Silesian Forest National Park against the background of large-area forms of nature protection

Źródło: opracowanie własne na podstawie Geoserwis GDOŚ (2023).

Source: own study based on Geoserwis GDOŚ (2023).

Stobrawsko-Turawskie. Stobrawski PK jest jednym z większych krajowych parków. Ma charakter typowo leśny, ale znacząca w ochronie jego walorów przyrodniczo-krajobrazowych jest też rola licznych stawów.

W zachodniej enklawie utworzono ponadto cztery leśne rezerваты przyrody:

- 1) Leśna Woda – utworzony w 1958 r., o powierzchni 15,75 ha, którego przedmiotem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu mieszanego naturalnego pochodzenia.
- 2) Rogalice – utworzony w 1969 r., o powierzchni 26,07 ha, którego przedmiotem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych drzewostanu olszy czarnej naturalnego pochodzenia.
- 3) Lubsza – utworzony w 1958 r., o powierzchni 16,48 ha, którego przedmiotem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych pozostałości naturalnego lasu mieszanego z udziałem buka i dębu.
- 4) Barucice – utworzony w 2010 r., o powierzchni 82,11 ha, którego przedmiotem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych dobrze wykształconych zbiorowisk leśnych: łęgowych i łąkowych z rzadkimi i podlegającymi ochronie prawnej gatunkami roślin.

Występowanie na niewielkim obszarze czterech rezerwatów przyrody jest ważnym uwarunkowaniem sprzyjającym decyzji o utworzeniu parku. W lasach poddanych działalności gospodarczej rezerваты stanowią centra ochrony bioróżnorodności pozytywnie wpływające na stabilizację całego kompleksu leśnego. Stanowią obszary węzłowe zasilające obszary sąsiednie. Planowane jest powiększenie części rezerwatów (Sierakowski i in. 2020).

Większa część enklawy zachodniej objęta jest również ochroną w Specjalnym Obszarze Ochrony Siedlisk Natura 2000 Lasy Barucickie. W obszarze ochronie podlegają następujące siedliska przyrodnicze chronione (Standardowy... 2024):

- 6410 zmiennowilgotne łąki trzęślicowe *Molinion* – 0,87 ha (kategoria ochrony C);
- 6510 niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie *Arrhenatherion elatioris* – 54,94 ha (kategoria ochrony B);
- 9110 kwaśne buczyny *Luzulo-Fagenion* – 251,86 ha (kategoria ochrony B);
- 9170 grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny *Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*, – 1207,39 ha (kategoria ochrony B);
- 9191 kwaśne dąbrowy *Quercion robori-petraeae* – 206,13 ha (kategoria ochrony B);
- 91E0 łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe *Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*, olsy źródliskowe – 395,05 ha (kategoria ochrony C);
- 91F0 łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe *Ficario-Ulmetum* – 118,18 ha (kategoria ochrony C).

Ze względu na udziały powierzchniowe poszczególnych siedlisk można stwierdzić, że głównym siedliskiem chronionym tego obszaru są łąki.

W SOO Lasy Barucickie chroni się również związane ze starodrzewami liściastymi gatunki bezkręgowców. Ostoja ma zatwierdzony plan zadań ochronnych. Zachowanie siedlisk odbywa się w warunkach tzw. racjonalnej gospodarki leśnej.

W południowo-zachodniej części terenu enklawy wschodniej występuje fragment SOO Natura 2000 Łąki w okolicach Karłowic nad Stobrawą. Ochronie w ostoi podlegają trzy gatunki motyli: czerwończyk nieparek *Lycaena dispar*, modraszek telejus *Phengaris teleius* i modraszek nausitous *Phengaris nausithous*.

Teren proponowanego parku niemal w całości byłby zlokalizowany w krajowym korytarzu migracji dużych ssaków (Jędrzejewski i in. 2011). Wolny od gospodarki leśnej park stanowiłby dla nich ostoję przystankową w migracjach i odgrywałby bardzo dużą rolę w stabilizacji migracji zwierząt i roślin leśnych południowej części Polski.

Podsumowanie

System parków narodowych Polski składa się obecnie z 23 obiektów o powierzchni od 2146 ha (Ojcowski PN) do 59223 ha (Biebrzański PN). Ostatni z nich PN Ujście Warty został utworzony w 2001 r. Mimo wielu projektów i propozycji nowych parków (m.in. Partyka 2010; Holeksa i in. 2017) spełniających kryteria ustawowe dla parku narodowego od 22 lat nie udało się utworzyć nowego obiektu tego typu. Jedną z głównych przyczyn niepowstawania nowych parków jest konieczność ich uzgodnienia z samorządami lokalnymi (m.in. Gwiazdowicz 2008).

PN Puszczy Śląskiej mógłby być pierwszym z proponowanych parków, który przełamałby ten impas. Sprzyja temu zdecydowana dominacja terenów leśnych własności skarbu państwa, co ma duże znaczenie, ponieważ utworzenie parku narodowego jest celem publicznym w rozumieniu ustawy o gospodarce nieruchomościami i może odbywać się albo za zgodą właściciela albo w drodze wyłączenia (Ustawa... 2004). Biorąc to pod uwagę, niezbędny jest ponowny przegląd przebiegu granic proponowanego parku, by uniknąć możliwych konfliktów. Należy wyłączyć z ochrony zlokalizowane przy granicy tereny gruntów ornych i tereny zabudowane niestanowiące istotnej wartości przyrodniczo-krajobrazowej.

Zgodnie z definicją ustawową park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe (Ustawa... 2004). Ocena walorów przyrodniczych i krajobrazowych, w tym krajobrazu kulturowego, wskazuje, że proponowany park spełnia warunki definicji mimo prowadzonej działalności gospodarczej w lasach, skutkującej dosyć małym udziałem lasów w wieku starodrzewi. Należy tu brać pod uwagę, że parki narodowe tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej,

zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz otworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów. Z definicji celem tworzenia tego typu form jest również odtwarzanie obszarów gospodarczo przekształconych, w tym prowadzenie działań w kierunku wzrostu powierzchni drzewostanów starszych o charakterze puszczańskim. Lasy w chwili objęcia ochroną w parku narodowym nie muszą być w stanie naturalnym lub mało zmienionym (Holeksa 2017), jak w przypadku tworzenia rezerwatów przyrody. Właściwy dla starodrzewi stan lasu można przywracać poprzez pozostawienie naturalnych procesów odtwarzania lasu bez ingerencji człowieka lub celowymi zabiegami ochrony czynnej. PN Puszczy Śląskiej mógłby nawiązywać do np. Kampinoskiego PN, PN Borów Tucholskich, PN Gór Stołowych czy Roztoczańskiego PN, które w momencie utworzenia nie charakteryzowały się wyjątkowo wysoką naturalnością lasów.

Lasy proponowanego parku w części zachodniej spełniają kryteria lasów naturalnych opisane przez Holeksę (2018). Charakteryzują się dużym udziałem starych i okazałych drzew, mają urozmaiconą strukturę drzewostanu, dużą liczbę mikrosiedlisk będących skutkiem zamierania drzew i występują w nich rzadkie i chronione gatunki roślin i zwierząt, w tym zasiedlające starodrzewia. Część wschodnia ma pod tym względem mniej korzystne warunki. Dominują tu drzewostany gospodarcze z przewagą sosny, mniejszy jest też udział starodrzewi. Jej dużym atutem jest natomiast wartość kulturowo-historyczna rozległego niegdyś założenia parkowego obejmujące również bardzo stare stawy. W wielu parkach narodowych walory kulturowo-historyczne były ważnym uwarunkowaniem utworzenia (np. Ojcowski PN, Świętokrzyski PN).

Obecna koncepcja ochrony parku zakłada objęcie ochroną dwóch enklaw: zachodniej, mającej, jak wskazano wyżej, wyższe walory przyrodnicze, i wschodniej, o mniejszej naturalności lasów, ale o wysokich walorach historyczno-kulturowych. Strategicznym celem w procesie tworzenia parku powinna być ochrona części zachodniej. Ma ona obszar ok. 8,6 tys. ha, co lokuje proponowany park po utworzeniu na 12. miejscu, czyli wśród parków o średniej wielkości w skali Polski. Byłby to pod względem powierzchni park podobny do Poleskiego PN lub Roztoczańskiego PN. Zważywszy na to, że celem nadrzędnym utworzenia parku jest ochrona lasów reprezentatywnych dla Śląskiej Krainy Przyrodniczo-Leśnej i mając na uwadze protesty środowiska samorządowego i leśników, można by zrezygnować z części wschodniej jako mniej istotnej.

Najważniejszymi przesłankami, jakie decydują o zasadności utworzenia parku oprócz spełniania przez obszar wymogów prawnych, są: brak tego typu obiektów w Śląskiej Krainie Przyrodniczo-Leśnej, ostatniej w Polsce bez parku narodowego, a także bardzo ważna funkcja stabilizacyjna krajowych korytarzy ekologicznych.

W dotychczasowych działaniach naukowych i organizacyjnych służących utworzeniu parku zbyt dużą uwagę poświęcono sferze idei i ogólnych pomysłów na ochronę. Ważne jest, by obecnie wyjść z tej sfery i zrealizować konkretny projekt oparty na badaniach inwentaryzacyjnych.

Przeprowadzona analiza wskazuje na występowanie na terenie proponowanego parku licznych form ochrony przyrody i krajobrazu. Występowanie tych form sprzyja podejmowaniu decyzji o jego utworzeniu, ale jednocześnie wskazuje na konieczność odpowiedzi na pytanie, czy dotychczasowa ochrona nie jest wystarczająca do zachowania walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Na podstawie rozpoznania warunków przyrodniczych i działalności gospodarczej prowadzonej na terenie projektowanego parku należy wskazać, że dotychczasowe formy ochrony przyrody i krajobrazu realizują ochronę w warunkach gospodarki leśnej prowadzonej z dużą intensywnością. Gospodarka ta podtrzymuje ciągłość procesów biocenotycznych właściwych dla lasu, ale nie dopuszcza do występowania starszych, puszczańskich jego form, z lasami przekraczającymi wiek rębny, w tym drzewostanami fazy terminalnej. Bez parku narodowego nie ma możliwości ochrony jednej z ostatnich enklaw naturalnych i zróżnicowanych siedliskowo, fitosocjologicznie i gatunkowo lasów liściastych nizinnej części Polski Południowo-Zachodniej. Obecne formy ochrony nie są zatem alternatywne.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań można sformułować następujące wnioski:

- 1) Proponowany PN Puszczy Śląskiej spełnia wymogi prawne dla tej formy ochrony przyrody; w enklawie zachodniej ze względu na wartości przyrodnicze naturalnych lasów, w enklawie wschodniej głównie ze względu na walory historyczno-kulturowe oraz uzupełniające walory przyrodnicze.
- 2) Strategicznym celem utworzenia parku jest ochrona naturalnych wielogatunkowych lasów o cechach naturalnych enklawy zachodniej; enklawa wschodnia powinna być w procesie tworzenia parku traktowana jako fakultatywna.
- 3) Konieczne jest dokonanie korekt granic proponowanego parku w zakresie gruntów rolnych i zabudowanych na skraju kompleksów leśnych położonych przy granicy parku, a także części lasów o mniejszym małym znaczeniu ekologicznym. Mogłyby stać się one otuliną parku, którą należy wyznaczyć.
- 4) Niezbędne jest wykonanie dla obu enklaw co najmniej rocznej multidyscyplinarnej inwentaryzacji przyrodniczej z przedstawieniem koncepcji ochrony i ostatecznym przebiegiem granic.
- 5) Do czasu ostatecznego sformułowania propozycji ochrony należy wstrzymać użytkowanie rębne drzewostanów w szczególności na siedliskach lasowych,

olsowych, łęgowych i borowych w obrębie wydmy, a także przy rezerwach przyrody, w których planuje się ich powiększenie.

- 6) Niezbędna jest akcja informacyjna kierowana do społeczności lokalnej, pokazująca rzeczywiste pozytywne i negatywne skutki utworzenia parku.

Literatura

- Badora K., 2000, *Środowisko fizycznogeograficzne*, [w:] S. Koziarski, J. Makowiecki (red.), *Walory przyrodniczo-krajobrazowe Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Studia i Monografie Uniwersytetu Opolskiego, 283, 11–62.
- Badora K., 2017, *Mikroregiony fizycznogeograficzne Opolszczyzn*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, 37, 9–28.
- Badora K., Hebda G., Kubok J., Nowak A., Nowak S., Spałek K., Wyszynski M., 2000, *Ochrona przyrody*, [w:] S. Koziarski, J. Makowiecki (red.), *Walory przyrodniczo-krajobrazowe Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Studia i Monografie Uniwersytetu Opolskiego, 283, 115–142.
- Badora K., Trela A., Wyszynski M., 2015, *Waloryzacja zasobów krajobrazu kulturowego Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Wydawnictwo Świętego Krzyża w Opolu, Opole.
- Bank Danych o Lasach, <https://www.bdl.lasy.gov.pl/portall/> (20.05.2023).
- Dokumentacja Planu Zadań Ochronnych obszaru Natura 2000 PLH160009 Lasy Barucickie w województwie opolskim*, 2016, Komag Consulting RDOŚ w Opolu.
- Ekspertyza przyrodnicza siedlisk i gatunków na potrzeby sporządzenia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Lasy Barucickie PLH160009*, 2015, ProGea Consulting RDOŚ w Opolu.
- Geoserwis GDOŚ, <https://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/> (20.05.2023).
- Gontarek M., Badora K. (red.), 2003, *Ścieżki przyrodniczo-krajobrazowe Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, ZOPK, Pokrzywna.
- Gwiazdowicz M., 2008, *System ochrony przyrody w Polsce – regulacje prawne i instytucje*, [w:] Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 7–32.
- Hebda G., 2019, *Wyniki monitoringu przyrodniczego dla gatunku kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo* 1088 w obszarze Natura 2000 Lasy Barucickie PLH160009*, RDOŚ w Opolu.
- Hebda I., Kłys G., Nowak A., 2016, *O utworzenie Parku Narodowego „Puszcza Śląska”*, Acta Geographica Silesiana, 21, 41–49.
- Holeksa J., 2018, *Problemy ochrony ścisłej jako skutek błędów poznawczych w postrzeganiu przyrody*, [w:] J. Bodziarczyk (red.), *Ochrona ścisła w parkach narodowych i rezerwach. Bilans osiągnięć i porażek ostatniego półwiecza*, Wydawnictwo UR, Kraków, 23–38.
- Holeksa J., Wojterska M., Kasprowicz M., 2017, *Rozmieszczenie parków narodowych a możliwości ochrony pełnego zróżnicowania siedlisk leśnych w Polsce*, Roczniki Bieszczadzkie, 25, 279–290.
- Jędrzejewski W., Nowak S., Stachura K., Skierczyński M., Mysłajek R.W., Niedziałkowski K., Jędrzejewska B., Wójcik J.M., Zalewska H., Pilot M., Górny M., Kurek R.T., Ślusarczyk R., 2011, *Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce*, Zakład Badania Ssaków PAN, Białowieża.

- Klub P., 2023, *Propozycja uzupełnienia sieci polskich parków narodowych*, Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Kraków.
- Kuźniewski E., 1961, *Opolski Park Narodowy*, Instytut Śląski, Opole, Ser. Zw. 50, 1–11.
- Kuźniewski E., 1996, *Ochrona przyrody na Śląsku Opolskim*, Instytut Śląski, Opole.
- Mazur M., 2011, *Inwentaryzacja chronionych gatunków chrząszczy saproksylicznych na obszarze Natura 2000 Lasy Barucickie wraz z propozycją czynnej i biernej ochrony*, RDOŚ, Opole. Msc.
- Winnicka G., 2003, *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski 1:50000, Arkusz Lubrza*, PIG, Warszawa.
- Partyka J., 2010, *Ruch turystyczny w polskich parkach narodowych*, Folia Turistica, 22, 9–23.
- Pełka-Gościniak J., 2013, *Walory przyrodnicze a zagrożenia środowiska na obszarze Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Acta Geographica Silesiana, 63–70.
- Pernarowski L., 1968, *Obszary wydumowe Opolszczyzny*, [w:] S. Szczepankiewicz (red.), *Studia geograficzno-fizyczne z obszaru Opolszczyzny*. T. 1, Instytut Śląski, Opole.
- Plan Urządzania Lasu dla Nadleśnictwa Brzeg na lata 2021–2030*, 2021, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Brzeg.
- Plan Urządzania Lasu dla Nadleśnictwa Namysłów na lata 2021–2030*, 2021, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Namysłów.
- Plan Urządzania Lasu dla Nadleśnictwa Kup na lata 2021–2030*, 2021, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Kup.
- Popiołek K., 1972, *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Raport z prac terenowych przeprowadzanych w ramach weryfikacji danych zebranych na potrzeby sporządzenia projektu Planu Zadań Ochronnych obszaru Natura 2000 Lasy Barucickie PLH160009*, 2016, Komag Consulting, RDOŚ, Opole.
- Spalek K., Nowak S., Nowak A., 2000, *Szata roślinna*, [w:] S. Koziarski, J. Makowiecki (red.), *Walory przyrodniczo-krajobrazowe Stobrawskiego Parku Krajobrazowego*, Studia i Monografie Uniwersytetu Opolskiego, 283, 63–97.
- Solon J., Borzyszkowski J., Bidłasik M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorzczak I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Krąż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W., 2018, *Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data*, Geographia Polonica, 91(2), 143–170. DOI: 10.7163/GPol.0115.
- Sierakowski M., Nowak A., Żyła P., 2020, *Rezerваты przyrody w województwie opolskim. Przyszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Standardowy Formularz Danych ostoi Natura 2000 SOO Lasy Barucickie*, 2024, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Szczegółowa Mapa Geologiczna Polski 1:50000, Arkusz Lubrza*, 2002, PIG, Warszawa.
- Szczegółowa Mapa Geologiczna Polski 1:50000, Arkusz Pokój*, 1996, PIG, Warszawa.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 92, poz. 880; t.j. 2022, poz. 916).

Zielony R., Kliczkowska A., 2012, *Regionalizacja przyrodniczo-leśna Polski 2010*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.

Krzysztof Badora

Uniwersytet Opolski

Katedra Ochrony Powierzchni Ziemi i Gospodarki Przestrzennej

pl. Kopernika 11a, 45-040 Opole

kbadora@uni.opole.pl

ORCID: 0000-0001-5150-0628